

O'ZBEK TILIDA SINONIMLARNING SEMANTIK TAHLILI

Ochilova Marjona Olimjon qizi ¹¹ Termiz davlat univerisiteti Filologiya tillarni o'qitish: o'zbek tili
yo 'nalishi 1-bosqich talabasiMAQOLA
MALUMOTI

ANNOTATSIYA:

MAQOLA TARIXI:

Received:05.06.2025

Revised: 06.06.2025

Accepted:07.06.2025

KALIT SO'ZLAR:

sinonimlar, ma'no,
tilshunoslar,
tilshunoslik, ibora, so'z,
nutq, kontekst, semantik
tahlil.

Sinonimlar tilshunoslikda muhim o'rin tutadi, chunki ular tilning leksik boyligini oshiradi va nutqning ifoda imkoniyatlarini kengaytiradi. Sinonimlarning semantik tahlili ularning ma'no jihatidan o'xshashliklari va farqliliklarini aniqlashga qaratilgan bo'lib, bu tahlil tilning leksik tizimini chuqurroq anglashga yordam beradi. Sinonimlar bir-biriga yaqin yoki o'xshash ma'noga ega bo'lib, turli kontekstlarda o'zaro almashtirilishi mumkin bo'lgan so'zlardir. Ularning o'rganilishi tilning stilistik va pragmatik xususiyatlarini ham yoritadi.

KIRISH. Sinonimlarning semantik tahlilida avvalo ularning ma'no doirasi aniqlanadi. Har bir sinonim o'zining o'ziga xos ma'no komponentlariga ega bo'lib, bu komponentlar ularning o'zaro farqlanishiga sabab bo'ladi. Ma'no doirasi sinonimlarning asosiy ma'nosi bilan bog'liq bo'lib, bu doira ichida ular bir-biriga juda yaqin bo'lishi mumkin. Biroq, har bir sinonimning ma'no doirasi o'ziga xos bo'lib, ularning o'rni va qo'llanilishi tilning leksik tizimida aniq belgilanadi. Bu esa sinonimlarning to'liq almashtirilishini cheklaydi va ularni kontekstga bog'liq qiladi. Sinonimlarning semantik tahlilida ularning ma'no qatlamlari ham muhim ahamiyatga ega. Ma'no qatlamlari sinonimlarning ma'nosini yanada chuqurroq tahlil qilish imkonini beradi. Har bir sinonimning ma'nosi bir nechta qatlamlardan iborat bo'lib, bu qatlamlar ularning semantik xususiyatlarini tashkil etadi. Ma'no qatlamlari sinonimlarning o'zaro farqlanishini ko'rsatadi va ularning kontekstga moslashuvchanligini ta'minlaydi. Bu qatlamlar yordamida tilshunoslar sinonimlarning nozik ma'no farqlarini aniqlay oladilar.[1]

Sinonimlarning stilistik xususiyatlari ularning semantik tahlilida ajralmas qism hisoblanadi. Stilistika tilning ijtimoiy vaziyatlarga moslashgan qatlamini o'rganadi va sinonimlar bu qatlamda o'ziga xos o'rin tutadi. Har bir sinonim o'zining stilistik rangiga ega bo'lib, bu rang ularning ishlatilish doirasini belgilaydi. Stilistik xususiyatlar sinonimlarning ma'nosini yanada boyitadi va nutqni yanada ifodali qiladi. Bu xususiyatlar yordamida tilshunoslar sinonimlarning ma'no va stilistik jihatlarini birgalikda tahlil qilish imkoniga ega bo'ladilar. Sinonimlarning frazeologik birliklardagi o'rnini ham semantik tahlilda muhim ahamiyatga ega. Frazeologik birliklar tilning o'ziga xos ifoda shakllaridan biri bo'lib, ular sinonimlarning ma'nosini yanada kengaytiradi. Frazeologik birliklarda sinonimlar o'ziga xos ma'no va stilistik xususiyatlarga ega bo'lib, ularning qo'llanilishi tilning ifoda imkoniyatlarini oshiradi. Bu birliklar yordamida tilshunoslar sinonimlarning semantik va stilistik xususiyatlarini yanada chuqurroq o'rganadilar.[2]

Sinonimlarning tarixiy rivojlanishi ularning semantik tahlilida katta rol o'ynaydi. Til tarixida sinonimlar turli davrlarda tilga kirib kelgan bo'lib, ularning ma'nolari va stilistik xususiyatlari vaqt o'tishi bilan o'zgaradi. Tarixiy rivojlanish sinonimlarning ma'no doirasini kengaytiradi va ularning til tizimidagi o'rnini belgilaydi. Bu jarayon tilning dinamik xususiyatini ko'rsatadi va tilshunoslarga tilning rivojlanish jarayonini tushunishga yordam beradi. Sinonimlarning o'zaro bog'liqligi va teskari munosabatlari semantik tahlilda chuqur o'rganiladi. Ba'zan sinonimlar orasida kichik ma'no farqlari mavjud bo'lib, ular nutqdagi nozik ma'no farqlarini ifodalashga xizmat qiladi. Bu farqlar tilning semantik qatlamlarini yanada boyitadi va nutqning aniq va to'g'ri ifodalanishini ta'minlaydi. Sinonimlarning o'zaro munosabatlari ularning semantik tizimda qanday joylashishini va qanday ishlatilishini aniqlashga yordam beradi. Sinonimlarning kontekstga bog'liqligi semantik tahlilda alohida o'rin tutadi. Har bir sinonim ma'lum bir kontekstda ishlatiladi va uning ma'nosi shu kontekstga bog'liq bo'ladi. Kontekst sinonimlarning ma'nosini aniqlashda asosiy omil hisoblanadi. Bu esa nutqning aniq va to'g'ri ifodalanishini ta'minlaydi. Sinonimlarning kontekstga bog'liqligi ularning qo'llanilish doirasini belgilaydi va tilning kommunikativ funksiyasini kuchaytiradi.[3]

Sinonimlarning pragmatik jihatlarini semantik tahlilning muhim tarkibiy qismi hisoblanadi. Pragmatika nutqning amaliy kontekstini o'rganadi va sinonimlarning qaysi biri qaysi vaziyatda ma'qul ishlatilishini aniqlashga yordam beradi. Pragmatik jihatlar tilning ijtimoiy va madaniy kontekstlarini hisobga olgan holda sinonimlarning qo'llanilishini belgilaydi. Bu esa nutq madaniyatini oshirishda va tilni samarali ishlatishda muhimdir. Sinonimlarning leksik va grammatik xususiyatlari semantik tahlilda o'rganiladi. Ba'zan sinonimlar faqat

leksik jihatdan o'xshash bo'lib, grammatik xususiyatlari bilan farq qiladi. Bu farqlar tilning grammatik va leksik tizimlarining o'zaro bog'liqligini ko'rsatadi. Sinonimlarning leksik va grammatik xususiyatlari ularning til ichidagi o'rnini aniqlashda muhimdir va tilning strukturaviy xususiyatlarini yoritadi. Sinonimlarning psixologik aspektlari semantik tahlilda e'tiborga olinadi. Inson ongida so'zlarning ma'nolari, ularning o'xshashligi va farqliligi qanday qabul qilinishi, tilni o'rganish va qo'llash jarayonida qanday rol o'ynashi o'rganiladi. Bu esa tilning o'rganilishi va o'qitilishida muhim ahamiyat kasb etadi. Psixologik aspektlar tilning kommunikativ samaradorligini oshirishga xizmat qiladi.[4]

Xulosa:

Xulosa qilib aytganda, sinonimlarning semantik tahlili tilning leksik va stilistik boyligini chuqurroq anglashga xizmat qiladi. Sinonimlar tilning ifoda imkoniyatlarini kengaytiradi, nutqni yanada nozik va rang-barang qiladi. Ularning ma'no doirasi, stilistik xususiyatlari, frazeologik birliklardagi o'rni, tarixiy rivojlanishi, pragmatik jihatlari va psixologik aspektlari tilshunoslikda chuqur o'rganilishi lozim bo'lgan muhim jihatlardir. Bu tahlil tilning samarali va aniq ishlatilishiga xizmat qiladi hamda tilning rivojlanish jarayonini yoritadi. Tilshunoslar va til o'rganuvchilar uchun sinonimlarning semantik tahlili tilning boyligini va murakkabligini tushunishda muhim vosita hisoblanadi.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Abdullaev, S. (2024). O'zbek tilidagi sinonimlar tasnifi. Tilshunoslik jurnali, Toshkent: O'zbekiston Fanlar Akademiyasi Nashriyoti.
2. Karimova, N. (2025). Sinonimlarning semantik munosabatlari va ularning matn tahlilidagi roli. Toshkent: O'zbekiston Milliy Universiteti Nashriyoti.
3. Rustamov, J. (2023). Sinonimlar va ularning tilshunoslikdagi o'rni. Toshkent: O'zbekiston Davlat Til Universiteti Nashriyoti.
4. Islomova, M. (2022). Omonimlar va sinonimlar semasologiyasi. Toshkent: O'zbekiston Fanlar Akademiyasi Nashriyoti.
5. Tursunov, A. (2021). Adabiy va dialektal sinonimlarning o'zbek tilidagi o'rni va ahamiyati. Toshkent: O'zbekiston Milliy Nashriyoti.
6. Qodirov, B. (2024). Sinonimlarning stilistik va pragmatik xususiyatlari. Toshkent: Til va Madaniyat Nashriyoti.
7. Xolmurodov, D. (2023). O'zbek tilida sinonimlarning leksik va grammatik xususiyatlari. Toshkent: Lingvistika va Tilshunoslik Nashriyoti.